

Wirágh András: A háló és az olló. Cholnoky László írásstratégiái és publikálási gyakorlata (1900–1929)

[Budapest]: Kijárat Kiadó – I. T. E. M. Alapítvány, 2022, 298 l.

LUDMÁN Katalin

Miskolci Egyetem, doktorjelölt, tudományos segédmunkatárs

ORCID: 0000-0003-0033-6869

A talányos címmel ellátott kötet szerzője két – egy valamirevaló alapkutató esetében egyaránt meghatározó – nyomon indult el a Cholnoky László írásművészetét, személyiségét és karriertörténetét középpontba állító monográfia megírásakor. Az egyik (a bibliográfiai adatok összegyűjtése) a tágan értett századforduló sajtóviszonyainak rendkívül gazdag történeti bemutatásához vezet, míg a másik (a szövegkritikai vizsgálat) a Cholnoky-életmű átláthatatlanságig szövevényes textológiai labirintusába navigálja az olvasót.

A kötet azonban – talán éppen e kettősség miatt – felemás élményt nyújt, hiszen az előbbi komponens eredményeként egy helyenként igen olvasmányos, a 20. századi magyar irodalomtörténet valódi ismerete szempontjából nélkülözhetetlen sajtótörténeti áttekintést kapunk, másutt viszont bibliográfiai adatok megszóvegezését olvashatjuk csupán. Ezért is furcsa az a szemérmesség, hogy a monográfia csupán a szerző életében megjelent kötetek jegyzékét és az antológiákban, alkalmi kiadványokban közreadott írások könyvészeti adatait tartalmazza, valamint listázza a szövegeket befogadó sajtóorgánumokat. Voltaképpen nem közöl tehát (ha nem is teljes, de ennél bővebb) nagyon is e kötet függelékébe kívánckozó személyi bibliográfiát, pedig a kutatás legalapvetőbb értéke éppen az a teljesítmény, hogy a hírlapokban és más sajtótermékekben lappangó Cholnoky-szövegtermést egybegyűjtötte és feldolgozta, efféle erőfeszítésre pedig kevesen vállalkoznak. A felemás érzet továbbá abból is ered, hogy a precíz és alapos feltáró munka láttán hálátlan dolog a hiányokra tekinteni, pedig szembeötlő, hogy a különböző szövegváltozatok összevetésekor főként az eltérések regisztrálására és a szöveg(ek) tartalmi összefoglalójának ismertetésére fókuszál az érvelés, így aki bővebb (összehasonlító) poétikai elemzéseket vagy narrációelméleti fejtegetéseket vár, az csalódní fog, ezek lehetőségeit inkább csak felvillantja a kötet néhány helyen. Ilyen például, amikor az egyébként épp a monográfia egyik csúcspontjaként értékelhető fejezetben (*A második pályaszakasz krónikája*) a Bertalan éjszakájával kapcsolatban említi, hogy a „a kötet szövegeinek legalább felében kitüntetett szerep jut a pénz mint fizetőeszköz ambivalenciájának” (120), ezért a szövegfüzér egy olyan értelmezési keretben lenne érdekes a mai olvasó számára, amely „a monetáris és a poétikai fogalmak egybejátszására” (120) törekszik. Két alkotórész, a Cholnoky-életműben gyakorta előforduló tematikus elem (a pénz) és a fejezetről fejezetre következetesen hangsúlyozott életrajzi sajátosság (anyagi

természetű problémák és kényszerek) ér össze ezen a helyen, ami elegánsan „írja bele” fikció és valóság kapcsolatát az érvelésbe, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a gazdaságtani hangoltság kissé túlzó a kötetet egészére nézve, valamint a Cholnoky-szövegvariánsok különössége láttán jóval érdekesebb közelítési pontok adódhatnak az említettnél. Ilyen lehet például az, hogy – a keletkezés körülményeitől függetlenül – milyen világképet közvetít az (ön)ismétlések, átvételek, utalások, újraírások, rövidítések és összeollózások révén feltáruuló poétika. Vagy: a korszak mely más életműveivel rokonítják ezek az eljárások Cholnoky szövegeit? A különböző (akár kényszer hatására létrejött) Cholnoky-szövegkompozíciók sokféle viszonyrendszere hogyan tükrözi vissza a történetekben megjelenített problémákat (azonosság, hitelesség, ismétlődés)? Szembeötlő sajátosságai révén hogyan illeszkedik ez a korpusz abba a hagyományba, tematikus és motivikus poétikai eljárásrendbe, ami a rögzíthető jelentéssel szembeni kétely, illetve az elbeszélhetőség és a kauzalitás posztmodern (?) tapasztalatait előlegezi? És megfordítva: mindezek hogyan árnyalják a felsorolt elméleti fogalmakkal kapcsolatos képzeteket? Eisemann György¹ és Bezeczký Gábor² vonatkozó kutatásaira persze történik utalás, de a szerző inkább csak jelzi tájékozottságát, voltaképpen párbeszédet nem kezdeményez a citált értelmezésekkel. A kötet továbbá számos szövegyszerű példán mutatja be az át- és újraírások kombinációit, ahogyan figyelembe veszi a Heinére, Hoffmannra, Jókaira és Krúdyra utaló nyomokat is. Vagyis a fenti témakörök némelyikére ugyan igyekszik rámutatni valamilyen módon, ezek érdekessége azonban elsikad a laphálózatok és az életmű más szövegcsoportjainak (például publicisztikai írások) külön-külön amúgy igen érdekes bemutatása mellett.

A kötet nagy erénye egyébként, hogy Cholnoky hírlapírói és szépirói tevékenységét nem választja szét, azok érintkezési pontjait, szoros összetartozását is jelzi. Eredményeinek implikációit főként a zárlatban kínálja fel Wirágh, amikor posztmodern életművekkel (Hajnóczy, Esterházy) való komparatív analízisre és a posztmodern szövegfogalom újragondolására szólít fel, valamint amikor felteszi azt a kérdést, hogy a Cholnoky-féle írásstratégia és e jellegzetes stratégia kontextusának alapos ismerete „[v]ajon lehet-e alapja egy olyan irodalomtörténeti elgondolásnak, ami a századforduló (de részben az 1920 és 1948 közötti időszak) magyar irodalmát egy másolatoktól és hamisításoktól hemzseggő szövegkorpusz nyomán próbálná megszövegezni?” (284.) Itt is, akárcsak például a *Frida* című szöveg variánsait tárgyaló, első nagy fejezetet lezáró résznél (*Az olló működése 1906-ban: apróbb átírások, a Frida variánsai*) úgy érezheti az olvasó, hogy végre igazán érdekes problémák felvetéséhez érkezett, azok kifejtését azonban nélkülöznie kell. E jelenség jóindulatú értelmezése úgy foglalható össze, hogy Wirágh olyan mélyen behatolt – Vadai István szóhasználatával élve – a „századforduló sajtódzsungelébe”, hogy a Cholnoky-filológiában tett felfedezéseinek exkluzivitása – paradox módon – eltávolították az értelmező odafordulás érdekességétől. Wirágh a korszak különös, mégis tipikus termékének tartja a Cholnoky-életművet, aminek olvasásakor egy etikai és egy esztétikai horizontot különít el, ám mintha csak az egyiket érvényesítené igazán.

Hogy a Wirágh által mozgatott kivételes ismeretanyagból mi az, ami (talán indokolatlanul) hangsúlyos helyre kerül, és mi az, ami háttérben marad, az a monográfia alapvető koncepciójából és szerkezeti felépítéséből is evidensen következik. A kötet két, egymással szorosan össz-

1 EISEMANN György, *A folytatódó romantika* ([Budapest]: Orpheusz Kiadó, 1999).

2 BEZECZKY Gábor, *Krúdy Gyula: Szinbád* (Budapest: Akkord Kiadó, 2003).

szefüggő kérdésvonal, az életmű szövegeinek elsődleges kontextusát adó sajtóviszonyok („a háló”) és a leggyakrabban az önplágium kategóriájával jellemzett sajtósági írásstratégia („az olló”) vizsgálatának eredményei egymást váltó fejezetekben bontakoznak ki, amelyeket az időrend szervez egységekbe. Kissé nehézkesen teszi a koncepciót, hogy a fejezeteket tagoló korszakok egyaránt figyelembe veszi az életmű kronológiai rendjét és a sajtótörténet szempontjából fontos vagy érdekes fordulópontok egymásutániságát. Az életművet két pályaszakaszra (első: 1900–1914 és második: 1915–1929) osztó, végül a teljes pályáról összegző képet adó három nagy könyvfejezetből az első kettő tehát 2+3 alfejezetre oszlik, melyeket tovább tagolnak az olyan elemek köré szerveződő témacsoportok, mint az irodalmi intézményrendszer alakulástörténetét formáló tényezők, a szerzői jogi kérdések, az életrajzi tények, a recepciótörténet releváns mozzanatai vagy a publikációs adatsorok tanulságai. Ekként egy Cholnoky László életművére szabott (annak apropóján tetszőlegesen megválasztott referenciaszerzők – Krúdy Gyula, Szini Gyula, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső és Csáth Géza – publikálási számaival kiegészített) sajtótörténeti munkát és egy, a szövegváltozatok szemantikus kapcsolataiból felrajzolható hálózat helyett a szövegközlések forrásait jelentő sajtóteremékek hálózatát előtérbe helyező szakkönyvet kapunk. Mindez a kötet műfajára, célképzetére nézve – a kutatás minden erénye ellenére is – némi zavart kelthet, hiszen általános sajtótörténeti munkaként szemlélve még így is kissé szűk spektrumot fog át, szerzői monográfiaként azonban túlságosan is széttartó.

A bevezető ugyanakkor világosan tisztázza a kutatás célját, vagyis semmi olyat nem ígér, amit végül ne teljesítene. A túlzó ambíciókat elhárító szerény bevezető akár szimpatikusnak is nevezhető: „Nincs mit változtatni Cholnoky László kanonikus helyzetén, de ha van is, könyvemben mindezt nem tekintem céljának.” Ám a folytatás alapján körvonalazódó szemléleti alapok vitathatók.

„Életművén ellenben jól »tesztelhető« bizonyos sajtótörténeti és – ezzel összefüggésben – textológiai kérdések, amivel véleményem szerint jól lehet érvelni a könyvirodalom ellenében évtizedeken át elhanyagolt hírlapirodalom jelentősége mellett, illetve a sajtóhálózat egyes leágazásait »kitakaró« hálózati csomópontok (mint például az *Új Idők*, a *Nyugat* vagy az *Est*-lapok) dominanciája ellen.” (17.)

Fenntartásaim nem a *Nyugat*-centrikus kánon elmozdítására irányuló törekvésekre vonatkoznak (a korszak megértése szempontjából a „periféria” szerzői és orgánumi kiemelt figyelmet érdemelnek), hanem arra az ajánlatra, amely talán nem is kifejezetten az imént citált sorokban, sokkal inkább a kötet fentebb vázolt struktúrájában, arányaiban és retorikájában ragadható meg igazán, és amely végső soron azt sugallja, hogy a századfordulós irodalmat elsősorban politikai-gazdaságtani és társadalomtörténeti tényezők függvényeként kellene látnunk. Ettől néha az az érzésünk támadhat, hogy a filológiai-poétikai szempontok és eredmények e tágabb összefüggésrendszer jellemző működésének pusztán illusztrációi csupán.

A kötet megszámlálhatatlan (és a vonatkozó fejezetek egymástól távol eső volta miatt néha követhetetlen módon összekapcsolódó) példával igazolja azt a tételt, hogy Cholnoky László gazdasági kényszer hatása alatt publikálta *ugyanazt* a szöveget (vagy szövegelemet) tucatnyi *különböző* változatban. Azonos szövegeket publikált-e tehát Cholnoky László? Egyáltalán az-e a legtöbb hozammal kecsegtető kérdés, hogy a fellelt variánsok közül melyik a *legeredetibb*? (Megfonto-

landó, hogy a különös szereppel bíró testvér, Cholnoky Viktor szövegei apropóján a fentebb már megidézett Vadai István egyszer emellett érvelt, hogy – épp a korszak nyilvánosságszerkezete miatt – a századfordulós életművek kritikai kiadásait úgy lenne értelme elképzélni, hogy azokban minden megjelent változat főszöveg legyen.) Van-e centruma ennek az életműnek, és ha igen, milyen szempontok szerint nevezhető annak? Wirágh hagyományosan a szerzői kötetek anyagát tekinti kiemelkedőnek. Ha nincs olyan szöveg, amely kitüntetett pozícióval bír, akkor miben ragadható meg a mellérendelés logikája? A kombinációk és variációk – mint Wirágh véli – másik kortárs életműhöz nem hasonlítható diverzitását valóban korlátként kellene értékelnünk, ahogyan egy helyen utal rá? „Ehhez hasonlóan sűrű intratextualitással valószínűleg Cholnoky egyik kortársánál sem találkozni, a nevesebb pályatársak közül pedig kizárt, hogy bármelyikük is feláldozta volna reputációját egy Cholnokyéhoz hasonló »időkímélő« írásrutin javára”. (265.) Mint írja:

[a]z összes önplagizáló verzió mennyisége az eredeti szövegkorpusz felét teszi ki, ez is azt bizonyítja, hogy Cholnoky Lászlónál az újabb és újabb szövegváltozatok legyártása nem amolyan ad hoc tevékenység volt – könnyű pénzkeresetként tudatosan formálta újra szövegeit, igaz, ezek az átalakítások az esetek nagy részében nem a szöveg, hanem a szerzője érdekeit szolgálták. (269.)

A kötet értelmező állításai nemigen jutnak messzebbre ennél a téziséhez, kiegészítve talán azzal, hogy az életmű szövegeinek központi motívumai a halál, az alkoholizmus, az idegláz, a személyiségzavar és a téboly; a gyakran fantasztikummal telített vagy egzotikus helyszíneken játszódó, abszurd humorral megírt történetekben pedig a romantikus hangulati elemek túlsúlyához képest utóbb a historizáló jellegű realizmus kerül előtérbe, esetleg ezek egymás komplementereként tűnnek fel. Wirágh gyakorta tesz értékelő állításokat egyik vagy másik szöveg sikerültségét, időtállóságát illetően, ám érveit nem feltétlenül bontja ki részletesen, de a kötet domináns irányultsága szempontjából tehát mindez nem is annyira lényeges.

A legutóbbi idézet ugyan említi arányokat az átvételek tekintetében, ahogyan több olyan szöveghely is van, ahol egy-egy mikroelemzés részeként elszórtan találunk példákat az irodalmi utalások és az önplágium formáira, mint amilyenek a kezdőmondatok átírása, a szereplők neveinek cseréje, egyes szavak cseréje, egy-egy régebbi elbeszélés betéttörténeté fokozása, prominens stílusjegyek („felhőrongyok”; „a hajnal violaszínű vére” stb.) ismétlése (Wirágh ezeket találóan „vízjelek”-nek hívja), vagy a szó szerinti átvételként vándorló szövegpasszusok beépítése, ám ezek összessége nem válik a monográfia szervezőerejévé. Ha a különböző tipológiai és definitív állítások alkalmazásával kapcsolatban is érdemes ugyan gyanakvónak lennünk, azért a kötet címébe emelt írásstratégia megértésével kapcsolatban mégis nagy segítségére szolgált volna az olvasónak az alábbi kérdések önálló, lehetőleg bevezető (és nem a záró) fejezetbe foglalt, szisztematikus, átlátható tisztázása. Az önplágium és az utalás milyen típusai tűnnek fel az életműben és ezek milyen funkcióval bírnak? Hogyan néz ki ezek időbeli eloszlása a korpuszon? Mit is jelent pontosan az, hogy „instabil” egy szöveg? Mi a viszony gazdaságtani értelemben vett „instabil szöveg” és filológiai értelemben vett szövegváltozat (hovatovább szövegforrás) között? Mi következik a két szemlélet megkülönböztetéséből? Mindezek alapján létezik-e egyáltalán olyan, hogy szöveg? Miféle szövegfogalom az, amit Cholnoky írásstratégiái alapján meghatá-

rozhatunk? Az ilyen és ehhez hasonló kérdések elsődleges helyen való tisztázása azért is lenne nagyon fontos, mert ezek egy bizonyos hányadára – mint említettem – apránként és szórványosan ugyan, de kapunk lényegi válaszokat, a Cholnoky írásművészetét prezentáló egyedi terminológia pedig jól illeszkedik a leírt jelenségek különösségéhez. A kötet leleményes terminusainak mint a narrátor-szövegszerkesztő; a vágólapozás; az ollózás; az önplágium; a mozaikszöveg; a vízjel; a szövegimplantátum vagy a könyvregény következetes használatáról azonban ebben az elrendezésben nehéz megbizonyosodni. Egyetlen példa: a már szóba hozott *Frida* variánsai apropóján az időszak ollózási módszereit alapul véve három csoportját különbözteti meg az önplágiumnak, de végül csak kettőt fejt ki, és nem tudjuk meg, hogy mi volna a harmadik. Egy másik szöveghely pedig azt példázza, hogy a regényekről és kisregényekről szólva érdemes lenne a súlyponti (tehát ismétlődő) szöveghelyek motivikus vizsgálatára nagyobb hangsúlyt fektetni annál, mint nyugtázni „sikerültségüket”: „A tíz hosszabb szövegkompozícióból hatot hosszabb ismétlődő szövegrészek kötnek össze. Az egyik ilyen az Öreg Sötétségről szóló passzus”. (263.)

Akár érdemként, akár hiányosságként tekintünk arra, hogy e kérdések felvetődnek a kötet olvasása közben, az bizonyos, hogy Wirágh András könyve a századforduló egyik érdekes – ha nem a legérdekesebb – forrásanyagát tárja az olvasó elé érvényes megközelítésben, nem túlságosan bonyolult értekező nyelven, mindez pedig az esetleges hiányosságok ellenére is figyelemre méltó esemény a 20. századra koncentráló irodalomtörténet-írás számára. A legutolsó alfejezet (*Lábjegyzetek egy bajtársias gesztushoz és az eltűnt nagyregényhez*) alapján a Cholnoky életművén és figuráján keresztül megképződő „pimasz önplágium” legendájához való ugyancsak pimasz hozzászólásként olvashatjuk Wirágh András monográfiáját, amely egyszerre építi és „varázstalanítja” a századforduló folyton újraképződő viszonyai között létrejött, de végső soron egyedi életesemények által formált szerzői-poétikai „brand”-et.